

Jan Związek

Dokumenty Kościelne odnalezione w Urzędzie Gminnym w Ostrówku

Rocznik Wieluński 3, 86-98

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MISCELLANEA

Ks. Jan Związek

**DOKUMENTY KOŚCIELNE ODNALEZIONE
W URZĘDZIE GMINNYM W OSTRÓWKU**

1. UWAGI WSTĘPNE

Dla opracowań naukowych poświęconych przeszłości miejscowości podstawowe znaczenie mają zbiory archiwalne. Odnosi się to zarówno do badań historycznych w zakresie dziejów gospodarczo – społecznych, jak też w odniesieniu do przeszłości kościelnej. Zarówno w minionych wiekach, jak i obecnie, instytucje państwowe i kościelne posiadają swoje kancelarie, które wytworzone w nich dokumenty przechowują w podręcznych archiwach.

W okresie staropolskim, a także w czasach niewoli narodowej ilość pism napływających do rozlicznych kancelarii była bardzo duża. Akta segregowano według spraw i składano w oddzielnych teczkach. Z chwilą nagromadzenia określonej ilości dokumentów bieżących jakiegoś urzędu tecki zwane registraturą podlegały zamknięciu i przekazaniu do podręcznego archiwum tegoż urzędu. Dokumentacja działalności kościelnej była gromadzona i porządkowana według powszechnie przyjętych zasad¹.

W centralnych instytucjach diecezjalnych nadzór nad zgromadzo-

¹ J. S z y m a ń s k i, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001, s. 514.

nymi dokumentami sprawowali specjalnie wyznaczeni przez władzę kościelną urzędnicy. W mniejszych natomiast jednostkach administracji kościelnej, np. w parafiach, nadzór nad kancelarią i jej produkcją sprawował najczęściej proboszcz. Stwierdzić wszakże trzeba, iż władza diecezjalna polecała dziekanom, aby podczas wizytacji kanonicznych dokładnie badali stan miejscowego archiwum i biblioteki, a zwłaszcza szczegółowo przeprowadzali kontrolę ksiąg metrykalnych. Znaczenie ksiąg metrykalnych było bardzo duże, ponieważ w nich był ujęty cały ruch naturalny ludności w poszczególnych parafiach, a duchowni byli jedynymi urzędnikami, którzy tego rodzaju księgi prowadzili. Nakaz prowadzenia ksiąg parafialnych, głównie zaś metrykalnych, pochodził z uchwał soboru trydenckiego. Także polskie ustawodawstwo synodalne polecało proboszczom pilne odnotowywanie w księgach kościelnych udzielonych chrztów, zawartych małżeństw i aktów zgonu².

Istniejący w Polsce od czasu soboru trydenckiego sposób prowadzenia kancelarii parafialnej uległ modyfikacji w okresie Księstwa Warszawskiego. Prawodawstwo ówczesne zaczęło wzorować na kodeksie cesarza Napoleona I Bonaparte. Kodeks napoleoński nakazywał, aby w każdej gminie były prowadzone akta stanu cywilnego. Ale ustroj gminny w polskim systemie administracyjnym nie był dotychczas znany. Jego wprowadzanie rozpoczęło się od czasów powołania Księstwa Warszawskiego. Gminny system administracji państwowej został przyjęty z porewolucyjnej Francji. Istniało wiele propozycji odnośnie prowadzenia ksiąg metrykalnych, ostatecznie władze Księstwa zadecydowały, iż w tych miejscowościach, w których większość stanowili katolicy, funkcję urzędnika stanu cywilnego będą pełnili duchowni katolicy, zaś tam, gdzie przeważającą liczbę stanowiła ludność innowiercza tę funkcję będą pełnili urzędnicy świeccy.

Tak więc duchowieństwu parafialnemu, a w praktyce miejscowym proboszczom powierzono obowiązki państwowego urzędnika stanu cywilnego. Był to ten sam obowiązek, który od dawna pełnili z polecenia władzy kościelnej prowadząc *libri baptisatorum*, *libri matrimoniorum* czy *libri mortuorum*. Nowe obowiązki nakazywały duchownym prowadzić księgi naturalnego ruchu ludności według wzorów, w których treści kościelne zostały w znacznej części wyeliminowane. W rezultacie proboszcz albo za-

² *Sacrosanctum Concilium Tridentinum*, Patavii 1758, s. 126-127; J. Kurpas, *Początki ksiąg archiwalnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 2, 1961, s. 5-42.

stępujący go wikariusz nie pełnili tych obowiązków jako przedstawiciele Kościoła, ale jako urzędnicy państwowi, podlegający zwierzchności cywilnej, a nie władzy kościelnej. Nadzór nad właściwym prowadzeniem ksiąg stanu cywilnego spoczywał na władzy państwowej.

Księża katoliccy jednak niechętnie podejmowali się nowych obowiązków, ponieważ czynności urzędnika stanu cywilnego kolidowały z powinnościami duchownego katolickiego. Dla przykładu proboszcz jako urzędnik stanu cywilnego był zobowiązany do akceptacji cywilnych związków małżeńskich oraz rozwodów, czego Kościół katolicki nie akceptował. Jednakże w początkowych latach obowiązywania kodeksu napoleońskiego duchowni katoliccy, z wyjątkiem Warszawy, prowadzili zapisy aktów urodzenia, zawartych małżeństw i zgonów jako urzędnicy stanu cywilnego³.

Księgi naturalnego ruchu ludności w urzędach stanu cywilnego miały być prowadzone w dwóch egzemplarzach – jeden egzemplarz pozostawał w archiwum gminnym, natomiast drugi egzemplarz miał być przesłany do archiwum powiatowego sądu pokoju. Sędziowie pokoju lub ich zastępcy posiadali jednocześnie prawo nadzoru nad właściwym prowadzeniem tych ksiąg⁴. Księgi stanu cywilnego, założone zgodnie z nakazami kodeksu Księstwa Warszawskiego, były prowadzone w języku polskim. Jednocześnie były kontynuowane kościelne księgi metrykalne w języku łacińskim. W dużej mierze było to powtarzanie tych samych danych. Nad prawidłowością prowadzenia obu rodzajów zapisów czuwali, niezależnie od siebie, urzędnicy sądu pokoju i miejscowi dziekani. Księgi stanu cywilnego i księgi metrykalne przechowywane były w różnych archiwach⁵.

W archiwach parafialnych obok ksiąg metrykalnych gromadzono także inne księgi parafialne. Były to zbiory dokumentów dotyczące przede wszystkim spraw związanych z uposażeniem parafialnym⁶. Kościelne władze w Polsce podkreślały znaczenie archiwów parafialnych i nakazywały administratorom parafii otaczać je właściwą opieką. Celem zabezpieczenia

³ T. W a l a c h o w i c z, *Kościół katolicki w prawodawstwie Księstwa Warszawskiego*, Lublin 1984, s. 62–65.

⁴ Tamże, s. 69.

⁵ Tamże, s. 70; J. Z w i ą z e k, *Zbiór łacińskich ksiąg metrykalnych w Archiwum Diecezjalnym w Częstochowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” t. 3, 1975, s. 120–121.

⁶ S. L i b r o w s k i, *Archiwa Kościoła katolickiego w Polsce* [w:] *Encyklopedia katolicka*, pod red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyka, Z. Sułowskiego, Lublin 1973, t. 1, kol. 877; F. S t o p n i a k, *Przydatność i formacja archiwów kościelnych do badań historycznych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 61, 1992, s. 123.

akt parafialnych już w 1607 r. prymas Polski Bernard Maciejowski polecał proboszczom przysyłanie zbiorów dokumentów z archiwów parafialnych do archiwum diecezjalnego. W archiwach parafialnych miały pozostawać jedynie kopie ksiąg metrykalnych⁷.

W okresie niewoli narodowej archiwa parafialne głównie gromadziły księgi metrykalne, które były sprawdzane podczas wizytacji kanonicznych. Na terenie zaboru pruskiego proboszczowie mieli obowiązek prowadzenia księgi wpisów wszystkich zarządzeń kościelnych i rządowych, ale tego typu dokumentacja zachowała się zaledwie w kilku parafiach. Zatem podstawę parafialnych zbiorów archiwalnych w tym czasie stanowiły zarządzenia władz kościelnych i rządowych, które w registraturach były scalane we właściwe jednostki archiwalne. Zarządzenia władz kościelnych w Polsce oraz władzy diecezjalnej realizowano w określonym czasie i sprawozdanie z ich wykonania odsyłało do zwierzchnich władz. Bogata była w tym czasie korespondencja w sprawach zawieranych małżeństw⁸.

Wśród dokumentów parafialnych znaczną część stanowiły protokoły wizytacji biskupich i dziekańskich oraz spisy inwentarza parafialnego, sporządzane z okazji śmierci lub zmian na stanowisku proboszcza. Wizytacje kanoniczne parafii były przeprowadzane według określonego porządku. Wizytacje dziekańskie odbywały się każdego roku, a aktualny stan parafii i wskazania do realizacji w dalszej pracy duszpasterskiej dziekan przedstawiał w protokole powizytacyjnym. W ten sposób skutecznie mobilizowano księży do prowadzenia pracy duszpasterskiej oraz sprawowania opieki nad budowlami kościelnymi i ich wyposażeniem. Jeśli zachodziła potrzeba, w protokole powizytacyjnym wizytator sugerował przeprowadzenie niezbędnych remontów tak świątyni parafialnej, jak i innych budowli kościelnych. Nadto dziekani zwracali uwagę na sposób życia i działalności duchowieństwa parafialnego. Dokładnej kontroli poddawano wyposażenie kościołów w niezbędne naczynia, księgi do sprawowania liturgii oraz szaty liturgiczne. W protokołach powizytacyjnych dziekan wiele miejsca poświęcał sprawom uposażenia parafii w ziemię oraz wymieniał fundusze lokowane na dobrach ziemskich, z których procenty były przeznaczone dla miejscowej parafii. Dziekan badał także stan religijności wśród wiernych

⁷ J. K o l e k, *Naukowa organizacja archiwów kościelnych*, „Przegląd Teologiczny” t. 11, 1930, s. 15.

⁸ H. E. W y c z a w s k i, *Polskie archiwa kościelne* [w:] *Księga Tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, pod red. M. Rechowicza, Lublin 1969, s. 70–72.

wizytowanej parafii. Znacznie rzadziej niż dziekańskie przeprowadzano wizytacje biskupie. Odbywały się one co kilka lat. Przed przyjazdem biskupa wizytowany proboszcz sporządzał sprawozdanie o stanie parafii według bardzo szczegółowego kwestionariusza. Bardzo dokładnie ilustrowano stan moralny i materialny parafii. Sprawozdanie zawierało również wiadomości o nadzwyczajnych wydarzeniach, jak pożary, epidemie, inne klęski elementarne, kradzieże i zabójstwa. Wizytujący parafię biskup w protokole powizytacyjnym potwierdzał relacje proboszcza o stanie jego parafii, zdawał relacje z przeprowadzonych czynności wizytacyjnych oraz w dekrete *de reformatione* podawał wskazania, na jakie sprawy należy w najbliższej przyszłości zwrócić szczególną uwagę⁹.

Wyrazem troski o stan materialny parafii, o jej uposażenie w ziemię i sprzęty gospodarcze były bardzo dokładne opisy inwentarza parafialnego, zwane *fundi instructi*, sporządzane z okazji śmierci proboszcza lub przy okazji zmian na stanowisku rządcy parafii. Proboszczowie zdający dotychczasową lub przejmujący nową parafię sporządzali specjalny protokół zdawczo-odbiorczy, który podpisywali wraz z dziekanem i członkami dozoru kościelnego. Podobnie po śmierci proboszcza dziekan wobec członków dozoru kościelnego sporządzał spis posiadłości parafialnych oraz dóbr należących do zmarłego. Aktualny stan uposażenia wizytowanej parafii porównywano ze stanem z okresu mianowania nowego proboszcza na stanowisko w danej parafii.

2. ARCHIWUM PARAFIALNE W RUDLICACH

Parafia Rudlice należąca do dekanatu rudzkiego, a następnie do wieluńskiego, posiadała, zgodnie z tradycją, archiwum parafialne. Mieściło się ono w kancelarii parafialnej urządzonej w budynku plebanii, dlatego dzieło losy tego budynku. Częste pożary, których ofiarą padały całe wsie, powodowały również niszczenie zbiorów archiwalnych. Zagrożeniem dla archiwalnych zbiorów parafialnych były częste spory pomiędzy proboszczem a miejscowym dziedzicem o ziemię plebańską; wówczas to dokumenty parafialne, stwierdzające własność ziemi plebańskiej, wędrowały

⁹ Na podstawie analizy treści ksiąg konsystorskich i dziekańskich w Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie; J. Z w i a z e k, *Inwentarz ksiąg konsystorskich i dziekańskich w Archiwum Diecezjalnym w Częstochowie*, Częstochowa 1993.

do instytucji sądowych, z których powracały po latach (procesy sądowe ciągnęły się długo) lub nie wracały. Zachowaniu całości archiwum parafialnego nie sprzyjała również zmiana lokalizacji ośrodka parafialnego z Rudlic do Ostrówka. Wiele dokumentów parafii Rudlice uległo zniszczeniu w archiwum diecezjalnym diecezji kujawsko–kaliskiej we Włocławku, zostało bowiem ono spalone podczas działań wojennych w 1920 r. Największych zniszczeń w zasobach archiwów parafialnych na ziemiach polskich dokonały władze niemieckie podczas pierwszej i drugiej wojny światowej¹⁰. W Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej zachowały się jedynie *Akta konsystorza foralnego piotrkowskiego dotyczące się kościoła parafialnego w Rudlicach*¹⁰ (sygn. I 148), zawierające nieliczne dokumenty z lat 1829–1861; także księga metrykalna pt. *Liber metricarum ecclesiae parochialis in Rudlice. Liber baptisatorum* (1740–1761), *Liber copulatorum* (1741–1762), *Liber mortuorum* (1734–1785)¹¹, opatrzone sygnaturą III 372.

Losy innych ksiąg parafialnych, dziekańskich i konsystorskich nie są znane. W takiej sytuacji opracowanie dziejów parafii w Rudlicach i Ostrówku napotyka na bardzo wielkie trudności. Jedynie informacje zaczerpnięte z *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej* arcybiskupa Jana Łaskiego i późniejszych wizytacji archidiecezji gnieźnieńskiej tylko w części dostarczają wiadomości o parafii Rudlice. W tej sytuacji dla parafii Rudlice i Ostrówek każdy odnaleziony dokument, dotyczący jej dziejów, posiada wartość bezcenną

3. ODNALEZIONE DOKUMENTY KOŚCIELNE

W takich kategoriach należy ocenić odnalezienie przez wójta Stanisława Właźlińskiego w 2002 r. dokumentów kościelnych i archiwaliów dawnego urzędu gminnego w Rudlicach. Podczas porządkowania znajdujących się w Urzędzie Gminnym w Ostrówku dawnych dokumentów kancelarii tej gminy wójt odnalazł *Akta główne probostwa Rudlice* i *Księgę aktów zapo-*

¹⁰ W okresie okupacji hitlerowskiej ziemia wieluńska włączona była do tzw. Ziem wcielonych i należała do tzw. Kraju Warty (Wartheland). Po wywiezieniu kapłanów do KL Dachau władze hitlerowskie zajęły plebanie, a wraz nimi kancelarie parafialne ze wszystkimi księgami parafialnymi. Zob. J. Związek, *Aresztowanie i męczeństwo kapłanów ziemi wieluńskiej w okresie okupacji hitlerowskiej*, „Rocznik Wieluński” t. 2, 2002, s. 5-36.

¹¹ Tegoż: *Inwentarz łacińskich ksiąg metrykalnych Archiwum Diecezjalnego w Częstochowie*, Lublin 1978, s. 163.

wiedzi gminy Rudlice za rok 1825. Bez wątplenia *Księga aktów zapowiedzi* była proveniencji gminnej i zgodnie z przepisami prawnymi pozostawała w tej instytucji, bowiem miejscowy proboszcz ks. Tomasz Sobański prowadził tę księgę nie jako duchowny, ale jako państwowy urzędnik stanu cywilnego. Natomiast nie wiadomo dlaczego *Akta główne probostwa Rudlice* znalazły się w urzędzie gminnym. W tej materii mogą być podane jedynie przypuszczenia. Być może, iż w tym urzędzie zostały ukryte w czasie pożaru plebanii albo z powodu innej sytuacji zagrażającej bezpieczeństwu akt. Zachowane dokumenty wyraźnie świadczą, że należały do kancelarii parafialnej i tam powinny pozostawać. Były to odpisy z oryginalnych dokumentów kościelnych, bowiem w praktyce kościelnej w przeszłości każde pismo o szczególnej wartości dla parafii kopiowano w kilku egzemplarzach. Nakaz władz kościelnych o sporządzaniu kopii pisma oryginalnego dotyczył przede wszystkim wizytacji kanonicznych. Wizytacje biskupie mógł przeprowadzić miejscowy biskup albo wyznaczony przez biskupa specjalny wizytator. W granicach ziemi wieluńskiej wizytacje przeprowadzali arcybiskupi gnieźnieńscy, ich biskupi pomocniczy lub wyznaczeni specjalnie wizytatorzy. W każdym jednak przypadku wizytujący sporządzali protokół wizytacyjny, zamieszczony z reguły w księdze wizytacji kanonicznych; drugi, identyczny egzemplarz protokołu był włączany do akt parafialnych. Oryginał protokołu powizytacyjnego był zwykle przesyłany do archiwum diecezjalnego, a w miejscowej kancelarii pozostawała uwierzytelniona kopia oryginału. Uwierzytelniający podpis składał miejscowy dziekan; pismo było też przesyłane do niższych urzędów diecezjalnych np. do konsystorza i urzędów dziekańskich.

Odpisy dokumentów wizytacji parafialnych w Rudlicach stanowiły znaczną część odnalezionych akt parafialnych¹². Wśród odkrytych archiwaliów znacznie więcej jest protokołów wizytacji dziekańskich. W okresie staropolskim Rudlice należały do dekanatu rudzkiego. Po reorganizacji sieci dekanalnej na skutek zmian granic metropolii i diecezji polskich oraz po ukazaniu się bulli papieża Piusa VII *Ex imposita nobis* z dnia 30 czerwca 1818 roku Rudlice włączono do nowo powstałego dekanatu wieluńskiego. Odtąd cała ziemia wieluńska znalazła się

¹² J. Ł a s k i, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, opr. J. Łukowski, Gniezno 1881, t. 2, s. 133 – 135.

w granicach diecezji kujawsko-kaliskiej. Reorganizacji sieci dekanalnej i parafialnej dokonał biskup włocławski Andrzej Bogoria Wołowicz. W skład dekanatu wieluńskiego wchodziło 19 parafii, w tym 3 parafie nie miały proboszczów. Dziekan wieluński nie zawsze rezydował w Wieluniu, ale jako proboszcz prowadził pracę duszpasterską w jednej z okolicznych parafii. Podstawowym obowiązkiem dziekanów było przeprowadzanie każdego roku wizytacji parafii w powierzonym mu dekanacie oraz sporządzenie odpowiedniego sprawozdania z przeprowadzonych czynności wizytacyjnych.

Wreszcie wśród znalezionych akt kościelnych były także wypełnione kwestionariusze, nadesłane do parafii Rudlice przez władze kościelne dla uzyskania dokładnych wiadomości o parafiach w tym czasie. Bardzo wartościowe są akta dotyczące uposażenia parafii w ziemię, inne nieruchomości i majątek ruchomy, podane z jednoczesną wyceną wartości w złotych i w rublach.

Akta parafialne były na ogół pisane w języku polskim, chociaż zdarzały się także pisma w języku łacińskim. W języku łacińskim m. in. sporządzano sprawozdania o stanie parafii, ale niekiedy tylko tytuł pisma podawano po łacinie, a sprawozdanie pisano w języku polskim, np. *Ecclesia eiusque supellex*, a dalej: „przyciesie pod kościołem przegniłe, dach na kościele i dzwonnicy całkiem zły”. Niektóre protokoły wizytacyjne były także napisane w języku łacińskim np. *Anno 1800 die 25 mensis Septembris in ecclesia parochiali Rudlicensi visitatio decanalıs peracta in loco parochiali ecclesiae et fundi*. Zawarto w nich 45 pytań (interrogatoria) i tyleż na nie odpowiedzi (responsoria). Nadto w omawianych zbiorach znalazło się kilka rozporządzeń władz carskich w języku rosyjskim, ale odpowiedzi na te pisma były w języku polskim.

Niżej zostanie podany wykaz ważniejszych dokumentów, wchodzących w skład odnalezionych akt parafialnych i urzędu stanu cywilnego w Rudlicach. Tytuły dokumentów prezentowane są według porządku chronologicznego. W dwóch częściach dokumentów parafialnych zastosowano różną ich kolejność, która, wydaje się, nie ma uzasadnienia merytorycznego. Jedna część zachowanych dokumentów posiada dawną paginację, którą uwzględniono w niżej podanym wykazie, a w drugiej części dokumenty ułożone są według porządku chronologicznego. Tytuły dokumentów podano według zapisów autentycznych, ale w wypadkach, kiedy oryginały tytuły nie zostały podane, wówczas na podsta-

wie analizy treści nadawano tytuły (podano je w nawiasach).

4. WYKAZ DOKUMENTÓW:

1. Anno Domini Millesimo Septingentesimo Trigessimo Nono die vero decima quarta Martii (Protokół wizytacji dziekana rudzkiego ks. Piotra Latosdyńskiego, proboszcza w Skomlinie z 14 III 1739 r., s. 29–32).
2. Anno Domini 1746 die vero 30 mensis Augusti Visitatio ecclesiae parochialis Rudlicensis (odpis z akt wizytacyjnych ks. Bonawentury Turskiego, archidiacona metropolii gnieźnieńskiej, kanonika kapituły krakowskiej – 30 VIII 1746 r., s. 37–42).
3. Visitationes generales ex mandato celsissimi, illustrissimi, reverendissimi Domini Adami Ignatii de Liptow et Orawa Komorowski, archiepiscopi Gnesnensis, legati, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae primatis, primique principis, per Franciscum Dziurkiewicz, archidiaconum Livoniae, praepositum et officialem Vielunensem curatum in Pajęczno in Territorio Vielunensi anno Domini 1752 expeditae (jest tu tylko część tej wizytacji – całość protokołu wizytacyjnego znajduje się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku).
4. Zapis 2000 florenów polskich dla kościoła parafialnego w Rudlicach przez Piotra Fundament Karśnickiego z dnia 17 VIII 1754 r., s. 51–53.
5. Decretum reformationis pro ecclesia in villa Rudlice in decanatu Rudensi Territorioque Vielunensi sita sub actu visitationis die quinta mensis Decembris Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Secundo (5 XII 1762 – wizytatorem był ks. Franciszek Grochowalski; zachowały się dwa teksty tej wizytacji, s. 57–60).
6. Roku Pańskiego 1780 dnia 14 czerwca wizyta kościoła parafialnego rudlickiego za rządów J. O. Xcia Antoniego Kazimierza z Ostrowa Ostrowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego Prymasa i Pierwszego Książęcia przez Wielmożnego Jmci Xa Jakuba Tadeusza z Łaniowa Chrzanowskiego, kanonika kaliskiego, surogata konsystorskiego wieluńskiego, kościoła parafialnego lututowskiego proboszcza, wyznaczonego wizytatora odprawiona 14 VI 1780 r. (protokół napisał ks. Kazimierz Bożański, proboszcz mokroski, wizyty generalnej i konsystorza wieluńskiego pisarz – s. 67-77).
7. Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octogesimo Septimo die quinta mensis Octobris (5 X 1787 r.).

8. *Inventarium ecclesiae Rudlicensis Anno Domini Millesimo Septingentesimo Nonagesimo Tertio die vigesima Sexta mensis Januarii* (sporządził ks. Stanisław Glidzyński, s. 83–92).
9. *Anno Domini Millesimo Septingentesimo Nonagesimo Tertio die vigesima sexta mensis Januarii* (spis inwentarza parafialnego po śmierci proboszcza ks. Jana Kryszkowskiego).
10. Opisanie kościoła parafialnego rudlickiego w dekanacie rudzkim oficalacie wieluńskim roku 1797 dnia 29 grudnia uczynione (wiarygodność opisu potwierdzili Jan Strugała kościelny przysięgły, Walenty Piechta sołtys i Marcin Matłasowski wójt – wszyscy podpisali się krzyżkami).
11. *Anno 1800 die 25 mensis Septembris in ecclesia parochiali Rudlicensi visitatio decanalis peracta in loco parochiali ecclesiae et fundi* (kwestionariusz o stanie parafii).
12. Spór o dziesięciny pomiędzy dziedzicem Janem Rychłowskim a proboszczem Stanisławem Glidzyńskim (20 VI 1801 r., s. 123–142).
13. Regulacja gruntów dziedzica Jana Rychłowskiego i proboszcza ks. Stanisława Glidzyńskiego z dnia 22 IX 1801 r. (s. 95–121).
14. *Anno Domini 1801 die 5 Novembris in ecclesia parochiali Rudlicensi visitatio decanalis peracta in loco parochiali ecclesiae et fundo iuxta puncta moderna transmissa ab Illustrissimo et Reverendissimo Officio Generali Loviciensis*.
15. Inwentarz tak kościelny jako i ekonomiczny kościoła parafialnego rudlickiego opisany roku 1802 (25 Novembris).
16. Spisy inwentarza parafii i wartość pieniężna poszczególnych przedmiotów, budynków i ziemi kościelnej (s. 154–159).
17. Zarządzenia króla pruskiego Fryderyka Wilhelma w sprawach kościelnych (s. 160–191).
18. Wypis wierzytelny z księgi wizyty Generalnej kościołów dekanatów rudzkiego i wieruszowskiego z rozkazu J.O. Księcia Nałęcz Raczyńskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, legata administratora diecezji warszawskiej dopełnionej w latach 1810 i 1811 osnowy następującej (s. 201–220).
19. Działo się w Rudlicach w miejscu plebanii tamże będącej dnia 19 miesiąca maja Roku Pańskiego tysięcznego osiemsetnego trzynastego (Protokół zdawczo-odbiorczy przekazania przez ks. Stanisława Glidzyńskiego parafii ks. Tomaszowi Sobańskiemu wobec dziekana rudzkiego ks. Ignacego Nałęcz Bienieckiego i ks. Andrzeja Nałęcz z Ostrowa Rychłowskiego, proboszcza koźmineckiego).

20. Opis kościoła parochialnego rudlickiego, sprzętów kościelnych i sreber, miedzi, aparatów, bielizny, budynków plebańskich, inwentarza gruntowego, sprzętów gospodarskich, zasiewów, zgoła wszystkiego co się dotyczy funduszu plebanii Rudlice z dnia 10 listopada 1814 r. (podpisał dziekan ks. Ignacy Nałęcz Bieniecki, dziekan foralny rudzki, pleban ożarowski).
21. Opis inwentarza probostwa rudlickiego. Wizyta dziekańska kościoła parafialnego w Rudlicach (6 V 1826).
22. Wizyta dziekańska kościoła parafialnego rudlickiego w dekanacie wieluńskim znajdującej się podług przepisów Jaśnie Wielmożnego Józefa Szczepana z Rzeczycy Koźmiana, biskupa diecezji kujawsko – kaliskiej, senatora Królestwa Polskiego w dniu 3 miesiąca grudnia 1824 roku odprawiona.
23. Pleban rudlicki wskutek zalecenia konsystorza, tyającego się dokumentów kościelnych, stosownie do uczynionych zapytań odpowiada (24 IV 1826).
24. Tabela wykazująca stan kościołów oficjalatu foralnego piotrkowskiego w dniu 16 miesiąca lutego 1829 (wykaz funduszków kościelnych).
25. Sumariusz dokumentów kościoła rudlickiego (z polecenia Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 6 V 1829 r.)
26. Sreber Kościoła Parafialnego w Rudlicach specyfikacja (z dnia 15 VI 1831 r.; tu wykaz sreber przekazanych dla Ojczyzny - 7,5 funtów).
27. Rejestr pomiarowy gruntów kościelnych we wsi Rudlice i Ostrówku w powiecie wieluńskim położonej (1 I 1862 r.).
28. Działo się w Rudlicach w mieszkaniu miejscowego proboszcza w dniu 1/13 maja 1871 (na prośbę proboszcza ks. Konstantego Puchalskiego spisano inwentarz parafii).

5. KSIĘGA AKTÓW ZAPOWIEDZI GMINY RUDLICE

Oprócz wyżej przedstawionych dokumentów parafii Rudlice z lat 1739–1871 odnaleziono także zapisy zapowiedzi z roku 1825. Są to dokumenty szczególnie cenne ze względu na ich rzadkość zachowania. Akta wygłoszonych zapowiedzi (a nie zawartych małżeństw) zgromadzono w fo-
liale pod tytułem „Księga aktów zapowiedzi gminy Rudlice na rok 1825”.

Księga zawiera 8 stron formatu A-4, zapisanych bardzo drobnym pismem jednego autora. Zapisów dokonał miejscowy proboszcz ks. Tomasz Sobański, pełniący obowiązki urzędnika stanu cywilnego w miejscowej gminie. W ciągu jednego roku urzędnik stanu cywilnego zarejestrował w księdze gminnej i ogłosił przed głównymi drzwiami urzędu gminnego w Rudlicach 40 zapowiedzi. Zapis zapowiedzi był dokonany według obowiązującego formularza. Każdą stronę opieczetowano pieczęcią najprawdopodobniej Sądu Pokoju. Natomiast na s. 7 urzędnik podał informację: „Ta księga ukończoną i zamkniętą została w dniu 31 grudnia roku 1825 świadczą ksiądz Tomasz Sobański, urzędnik cywilny gminy Rudlice mpr (manu propria)”. Pod jego podpisem jest umieszczona okrągła pieczęć z dwugłowym orłem w koronę, czyli godło państwa carów, a na jego piersiach mały orzeł z koroną na głowie, będący godłem Królestwa Polskiego. W otoku pieczęci napis: KRÓLESTWO POLSKIE, a pod orłami URZĄD STANU CYWILNEGO GMINY RUDLICE.

Mimo że od wprowadzenia kodeksu napoleońskiego upłynęło kilkanaście lat i zmieniły się rządy na ziemiach polskich, to jego przepisy nadal obowiązywały. W okresie Królestwa Polskiego księgi stanu cywilnego w dalszym ciągu prowadzili proboszczowie, będący w tym względzie urzędnikami państwowymi. W zapisach obowiązywał już język polski, a nie jak dawniej w kancelariach parafialnych język łaciński.

Ze względu na fakt, że omawiane akta wygłoszonych zapowiedzi są rzadko spotykane, wydaje się słuszne przytoczenie in extenso tekstu takiej adnotacji. Będzie to zapis ze strony 6 „Księgi aktów zapowiedzi” (nr 33).

„Roku tysiąc osiemset dwudziestego piątego dnia szóstego listopada w niedzielę My Pleban Rudlicki, Urzędnik Cywilny Gminy Rudlice w obwodzie wieluńskim w województwie kaliskim udawszy się przed drzwi główne domu gminnego w południe ogłosiliśmy po pierwszy raz, iż zaszło przyrzeczenie małżeństwa między Mateuszem Dudkiem, młodzieńcem mającym lat dwadzieścia pięć, synem Franciszka i Reginy Dudków włościan ze Skrzynna, przy których zostaje, z jednej, a Agnieszką Selizanką, panną mającą lat siedemnaście w asystencji Jana i Marianny Seligów rodziców, włościan ze Skrzynna, przy których zostaje, z drugiej strony, która to zapowiedź głośno i wyraźnie przeczytana przybitą została na drzwi domu gminnego, czego akt pisaliśmy. Ksiądz Tomasz Sobański urzędnik cywilny”.

Jak z powyższego wynika treść zapisu aktu zapowiedzi, sporządzonego przez urzędnika cywilnego, miejscowego proboszcza ks. Tomasz Sobań-

skiego, posiada charakter typowo laicki, zgodny z ideą, jaka przyświecała kodeksowi napoleońskiemu.

Oddzielną księgę zawartych małżeństw prowadził proboszcz w kancelarii parafialnej (liber matriomoniorum) dla celów kościelnych i zgodnie z prawodawstwem kościelnym. Pisana była w języku łacińskim. Nałożenie na księży obowiązków urzędników cywilnych spotykało się z oporem duchownych. Władze kościelne, a zwłaszcza arcybiskup gnieźnieński Ignacy Raczyński, kilkakrotnie apelował do władz rządowych o uwolnienie duchownych od tych obowiązków.

6. ZAKOŃCZENIE

Wartość poznawcza odnalezionych materiałów archiwalnych, dotyczących przeszłości parafii rudlickiej w okresie od 1739 r. do 1871 r., jest duża. Każdy dokument jest wiarygodnym świadectwem wydarzeń minionej epoki. Szczególna wartość tego rodzaju źródeł historycznych dotyczących przeszłości ziemi wieluńskiej wynika stąd, że na skutek działań wojennych oraz świadomej i celowej działalności władz okupacyjnych, w szczególności w latach 1939-1945, były one z premedytacją niszczone, świadczyły bowiem o polskości tej ziemi.

W takiej sytuacji każdy odnaleziony dokument, świadczący o przeszłości tych okolic, posiada bezcenną wartość. Opisany w niniejszym artykule zbiór dokumentów kościelnych i urzędu gminnego w Rudlicach stanowi jedynie niewielką część materiałów źródłowych niezbędnych do pełnego poznania dziejów prastarej ziemi wieluńskiej. Tym niemniej takie dokumenty pozwalają w znacznej mierze wypełnić istniejące luki w poznaniu przeszłości regionu. Być może, iż w przyszłości, przy dokładnym rozpoznaniu zbiorów gminnych, parafialnych, a nawet prywatnych znajdą się podobne dokumenty, jakie wójt gminy Ostrówek Stanisław Wlazliński odnalazł w zbiorach Urzędu Gminnego w Ostrówku. Przekazane do właściwych archiwów nadrzędnych będą służyć badaniom naukowym. Z tych źródeł będą korzystać nie tylko historycy, ale także badacze innych dziedzin naukowych. Odnalezione przez wójta Stanisława Wlazlińskiego dokumenty służyć będą nauce polskiej.